

**INFORMACJA
NA TEMAT CZYNNIKÓW
RAKOTWÓRCZYCH
I MUTAGENNYCH W ŚRODOWISKU
PRACY – NARAŻENIE, OCENA
RYZYKA, OCHRONA ZDROWIA**

Łódź, 2004

Pierwszy akt prawny w Polsce, który określił wykaz czynników rakotwórczych wraz ze sposobem rejestracji narażenia pracowników na te czynniki oraz warunkami sprawowania nadzoru nad stanem zdrowia osób narażonych na nie zawodowo, to rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 11 września 1996 roku *w sprawie czynników rakotwórczych w środowisku pracy oraz nadzoru nad stanem zdrowia pracowników zawodowo narażonych na te czynniki.*

Rozporządzenie przestało obowiązywać w momencie wejścia Polski do Unii Europejskiej

W świetle przepisów tego rozporządzenia pracodawca zatrudniający pracowników w warunkach narażenia na kancerogeny był zobowiązany do podejmowania szeregu działań profilaktycznych oraz do prowadzenia rejestru czynników rakotwórczych.

Opracowano projekt kolejnego rozporządzenia Ministra Zdrowia w sprawie *substancji, preparatów, czynników lub procesów technologicznych o działaniu rakotwórczym lub mutagennym w środowisku pracy* implementującego do prawa polskiego przepisy obowiązujące w Unii Europejskiej.

**Projekt jest
zgodny
z postanowieniami
dyrektyw:**

- **90/394/EWG (ze zmianą
99/38/WE)**
- **2004/37/WE**
- **83/477/EWG**
- **2000/54/WE**
- **oraz z przepisami
Europejskiej Wspólnoty
Energii Atomowej**

**PROJEKT
ROZPORZĄDZENIA
OKREŚLA:**

wykaz substancji, preparatów, czynników lub procesów technologicznych o działaniu rakotwórczym lub mutagennym i sposób ich rejestrowania

sposób prowadzenia rejestru prac, których wykonywanie powoduje konieczność pozostawania w kontakcie z substancjami, preparatami, czynnikami lub procesami technologicznymi o działaniu rakotwórczym lub mutagennym

wzory dokumentów dotyczących narażenia pracowników na substancje, preparaty, czynniki lub procesy technologiczne o działaniu rakotwórczym lub mutagennym oraz sposób przechowywania i przekazywania tych dokumentów do podmiotów właściwych do rozpoznawania lub stwierdzania chorób zawodowych

szczegółowe warunki ochrony pracowników przed zagrożeniami spowodowanymi przez substancje, preparaty, czynniki lub procesy technologiczne o działaniu rakotwórczym lub mutagennym

sposób prowadzenia rejestru pracowników zatrudnionych przy tych pracach

warunki i sposób monitorowania stanu zdrowia pracowników narażonych na działanie substancji, preparatów, czynników lub procesów technologicznych o działaniu rakotwórczym lub mutagennym

Wykaz substancji, preparatów, czynników lub procesów technologicznych o działaniu rakotwórczym lub mutagennym

Rozszerzenie zakresu regulacji o czynniki mutagenne wynika z postanowień dyrektywy 99/38/WE zmieniającej po raz drugi dyrektywę 90/394/EWG w sprawie ochrony pracowników przed zagrożeniem dotyczącym narażenia na działanie czynników rakotwórczych podczas pracy. Dyrektywa zaleca stosowanie jednakowych zabezpieczeń przed narażeniem zarówno na chemiczne czynniki rakotwórcze, jak i mutagenne.

W porównaniu z wykazem czynników rakotwórczych z 1996 roku, wykaz czynników rakotwórczych lub mutagennych w środowisku pracy jest znacznie obszerniejszy. Szczególnie istotne zmiany zostały wprowadzone w części dotyczącej substancji i preparatów chemicznych.

Wykaz z 1996 roku obejmował 100 substancji chemicznych, mieszanin i procesów technologicznych uznanych za rakotwórcze, podczas gdy obecnie w wykazie substancji rakotwórczych lub mutagennych jest 819 pozycji (w tym 663 pozycji stanowią złożone substancje ropo- i węglowodorki).

Zdefiniowano dokładnie stężenia graniczne substancji rakotwórczych w preparatach chemicznych, powyżej których preparaty te uznaje się odpowiednio za rakotwórcze lub mutagenne.

Klasyfikacja w wykazie jest zgodna z klasyfikacją substancji i preparatów chemicznych obowiązującą w Unii Europejskiej na mocy dyrektyw 67/548/EWG oraz 99/45/WE wraz z ich późniejszymi zmianami i dostosowaniami do postępu technicznego (do 28 ATP włącznie), a rygorami rozporządzenia objęto wszystkie substancje i preparaty chemiczne zaklasyfikowane jako rakotwórcze kategorii 1 albo 2 lub mutagenne kategorii 1 albo 2 wg kryteriów zawartych w ww. dyrektywach.

Do kategorii 1 klasyfikuje się substancje o udowodnionym, na podstawie danych epidemiologicznych, działaniu rakotwórczym lub mutagennym u człowieka (z braku wystarczających dowodów dotychczas żadna substancja nie została zaklasyfikowana jako mutagenna kategorii 1).

Do kategorii 2 zaliczono substancje, które rozpatruje się jako rakotwórcze/mutagenne dla człowieka, przede wszystkim ze względu na dostępne wyniki badań na zwierzętach.

Uregulowania prawne dot. klasyfikacji i wykazu zawarte w tych dyrektywach są już implementowane do polskiego prawa ustawą z dnia 11 stycznia 2001 roku o *substancjach i preparatach chemicznych* wraz z przepisami wykonawczymi do tej ustawy.

Fragment wykazu preparatów o działaniu rakotwórczym lub mutagennym

Lp.	Numer indeksowy	Nazwa substancji	Numer WE	Numer CAS	Kategoria rakotwórczości / mutagenności	Noty dotyczące klasyfikacji substancji jako rakotwórczej	Stężenie graniczne (%) substancji w preparacie
40	033-005-00-1	kwas arsenowy(V) i jego sole	-	-	Rakotw. Kat. 1		0,1
42	048-002-00-0	tlenek kadmu(II)	215-146-2	1306-19-0	Rakotw. Kat. 2		0,1
43	048-006-00-2	fluorek kadmu(II)	232-222-0	7790-79-6	Rakotw. Kat. 2 Muta. Kat. 2		0,01/0,1 ⁹⁾
44	048-008-00-3	chlerek kadmu(II)	233-296-7	10108-64-2	Rakotw. Kat. 2 Muta. Kat. 2		0,01/0,1 ⁹⁾
45	048-009-00-9	siarczan(VI) kadmu(II)	233-331-6	10124-36-4	Rakotw. Kat. 2		0,1
48	601-013-00-X	buta-1,3-dien	203-450-8	106-99-0	Rakotw. Kat. 1 Muta. Kat. 2		0,1
49	601-020-00-8	benzen	200-753-7	71-43-2	Rakotw. Kat. 1		0,1
50	601-032-00-3	benzo[a]piren; benzo[d,e,f]chryzen	200-028-5	50-32-8	Rakotw. Kat. 2 Muta. Kat. 2		0,1
154	648-001-00-0	Destylaty (smoła węglowa), frakcja benzolowa; Olej lekki	283-482-7	84650-02-2	Rakotw. Kat. 2		0,1
155	648-002-00-6	Oleje smolowe, węgiel brunatny; Olej lekki	302-674-4	94114-40-6	Rakotw. Kat. 2	NOTA J	0,1
421	649-117-00-4	Gazy z ropy naftowej, frakcja węglowodorów C4, skroplona, odsiarczona; Gaz z ropy naftowej	295-463-0	92045-80-2	Rakotw. Kat. 2	NOTA K, NOTA S	0,1
422	649-118-00-X	Węglowodory C4 wolne od buta-1,3-dieniu i izobutanu; Gaz z ropy naftowej	306-004-1	95465-89-7	Rakotw. Kat. 2	NOTA K	0,1

Przepisy określające postępowanie w związku z występowaniem substancji, preparatów lub czynników o działaniu rakotwórczym lub mutagennym mają zastosowanie także w odniesieniu do procesów technologicznych, w których dochodzi do ich uwalniania.

- **Produkcja auraminy;**
- **Procesy technologiczne związane z narażeniem na działanie wielopierścieniowych węglowodorów aromatycznych, obecnych w sadzy węglowej, smołach węglowych i pakach węglowych;**
- **Procesy technologiczne związane z narażeniem na działanie pyłów, dymów i aerozoli tworzących się podczas rafinacji niklu i jego związków;**
- **Produkcja alkoholu izopropylowego metodą mocnych kwasów;**
- **Prace związane z narażeniem na pył drewna twardego (dąb i buk).**

Wykaz rakotwórczych lub mutagennych czynników fizycznych (promieniowanie jonizujące) oraz biologicznych (wirusy zapalenia wątroby typu B i C) nie uległy zmianom.

Z problematyką narażenia na czynniki rakotwórcze lub mutagenne jest ściśle związana, przygotowywana w Instytucie Medycyny Pracy im. prof. dra med. J. Nofera w Łodzi, nowelizacja rozporządzenia MZiOS z dnia 9 lipca 1996 r. w sprawie badań i pomiarów czynników szkodliwych dla zdrowia w środowisku pracy, która również ma na celu dostosowanie prawa polskiego do przepisów unijnych.

**Sposób prowadzenia rejestru prac oraz
rejestru pracowników
zatrudnionych przy pracach, których
wykonywanie powoduje konieczność
pozostawania w kontakcie z substancjami,
preparatami, czynnikami lub procesami
technologicznymi o działaniu rakotwórczym
lub mutagennym**

Pracodawca prowadzi rejestr prac, których wykonywanie powoduje konieczność pozostawania w kontakcie z substancjami, preparatami, czynnikami lub procesami technologicznymi o działaniu rakotwórczym lub mutagennym, zawierający następujące dane:

- 1** wykaz procesów technologicznych i prac, w których substancje, preparaty lub czynniki rakotwórcze lub mutagenne są stosowane, produkowane lub występują jako zanieczyszczenia bądź produkt uboczny oraz wykaz substancji, preparatów, i czynników rakotwórczych lub mutagennych wraz z podaniem ilościowej wielkości produkcji lub stosowania
- 2** uzasadnienie konieczności stosowania substancji, preparatów, czynników i procesów technologicznych o działaniu rakotwórczym lub mutagennym, o których mowa w pkt 1
- 3** wykaz i opis stanowisk pracy, na których występuje narażenie na substancje, preparaty lub czynniki rakotwórcze lub mutagenne
- 4** liczbę pracowników pracujących w narażeniu, w tym liczbę kobiet
- 5** określenie rodzaju substancji, preparatów lub czynników powodujących narażenie, rodzaj kontaktu, wielkość narażenia i czas jego trwania
- 6** rodzaje podjętych środków i działań ograniczających poziom narażenia

Wzory dokumentów dotyczących narażenia pracowników na substancje, preparaty, czynniki lub procesy technologiczne o działaniu rakotwórczym lub mutagennym określa załącznik nr 2 do projektu rozporządzenia.

Pracodawca jest obowiązany prowadzić rejestr pracowników narażonych na działanie substancji, preparatów lub czynników rakotwórczych lub mutagennych i przechowywać go przez okres 40 lat po ustaniu narażenia, a w przypadku likwidacji zakładu pracy - przekazać właściwemu państwowemu wojewódzkiemu inspektorowi sanitarnemu.

CENTRALNY REJESTR DANYCH O NARAŻENIU NA SUBSTANCJE, PREPARATY, CZYNNIKI LUB PROCESY TECHNOLOGICZNE O DZIAŁANIU RAKOTWÓRCZYM LUB MUTAGENNYM

**DANE
Z REJESTRU
SĄ
ODOSTĘPNIANE**

**lekarzom sprawującym
profilaktyczną opiekę
zdrowotną nad pracownikami**

**Państwowemu Inspektorowi
Sanitarnemu**

**Państwowemu Inspektorowi
Pracy**

**pracownikom - w zakresie
informacji, które dotyczą ich
osobiście oraz przedstawicielom
pracowników – w zakresie
anonimowych informacji
zbiorowych**

**CENTRALNY REJESTR DANYCH O NARAŻENIU NA
SUBSTANCJE, PREPARATY, CZYNNIKI LUB
PROCESY TECHNOLOGICZNE O DZIAŁANIU
RAKOTWÓRCZYM LUB MUTAGENNYM**

ANALIZA DANYCH

Na podstawie danych nadesłanych z 3657 zakładów pracy, które zgłosiły narażenie na chemiczne czynniki rakotwórcze w 2003 roku, stwierdzono, że pracownicy byli narażeni zawodowo na 86 chemicznych czynników rakotwórczych spośród 100 znajdujących się w wykazie z 1996 roku (razem liczone substancje, mieszaniny i procesy technologiczne). Dane te są obecnie jeszcze weryfikowane.

Skala narażenia na poszczególne czynniki jest bardzo zróżnicowana: od ok. 54,5 tys. osób narażonych na krzemionkę krystaliczną do 2 osób narażonych na oksymetolon. Na podkreślenie zasługuje fakt, że we wszystkich latach do czynników chemicznych, na które narażenie jest zdecydowanie największe należą krzemionka krystaliczna, formaldehyd i spaliny silnika Diesla

Lista rakotwórczych i prawdopodobnie rakotwórczych substancji chemicznych, mieszanin i procesów produkcyjnych wg liczby osób narażonych zawodowo w Polsce w 2003 r. (uwzględniono czynniki, na które było narażonych powyżej 1000 osób).

Lp.	Czynnik rakotwórczy	Liczba osób narażonych:				Liczba zakładów pracy
		Razem	w tym:			
			Mężczyzn	Kobiet		
				Razem	W wieku do 45 lat	
1	Krzemionka krystaliczna	54421	51918	2503	1537	471
2	Formaldehyd	30820	17224	13596	8643	863
3	Spaliny silnika Diesla	20719	20654	65	41	722
4	Chromu(VI) związki	12253	9265	2988	1541	420
5	Benzo[a]piren	11183	10603	580	335	135
....						
30	Węgla gazyfikacja	1046	918	128	82	12

Przeanalizowano narażenie na rakotwórcze i prawdopodobnie rakotwórcze substancje chemiczne, mieszaniny i procesy produkcyjne w poszczególnych województwach w Polsce w 2003 r. np.:

Lp.	Województwo	Liczba czynników	Liczba zakładów pracy	Liczba stanowisk pracy	Liczba osób narazonych*):			
					Razem	w tym:		
						Mężczyzn	Kobiet	
						Razem	W wieku do 45 lat	
1	DOLNOSLĄSKIE	51	302	3690	72311	65772	6539	4403
2	KUJAWSKO-POMORSKIE	41	170	752	7511	4568	2943	1717
3	LUBELSKIE	56	128	838	7277	2298	4979	2630
4	LUBUSKIE	26	67	201	2997	1729	1268	870
5	LÓDZKIE	45	197	658	8256	3768	4488	2786
6	MAŁOPOLSKIE	61	266	1453	14803	9568	5235	3326
7	MAZOWIECKIE	63	635	1867	24443	13610	10833	5262
8	OPOLSKIE	39	90	419	4563	2788	1775	1238
9	PODKARPACKIE	38	246	794	10182	7079	3103	2382
10	PODLASKIE	38	379	862	6805	5550	1255	898
11	POMORSKIE	31	107	330	3614	1723	1891	942
12	ŚLĄSKIE	44	318	923	58060	53167	4893	3109
13	ŚWIĘTOKRZYSKIE	41	268	1004	9619	7352	2267	1532
14	WARMIŃSKO-MAZURSKIE	26	124	322	3543	2593	950	534
15	WIELKOPOLSKIE	35	266	739	7363	5051	2312	1627
16	ZACHODNIO-POMORSKIE	18	94	478	3239	1894	1345	927
	RAZEM	86	3657	15330	244586	188510	56076	34183

*) osobonarażenia

Liczba narazonych osób i laboratoriów, w których stosowane jest promieniowanie Rtg w 2003 r.

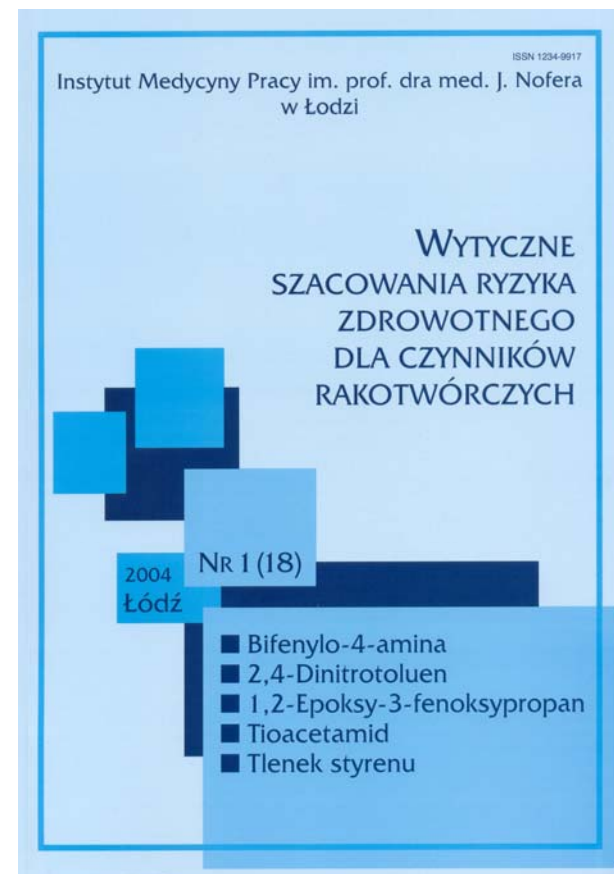
typ zakładu	liczba osób	%	liczba zakładów	%
Sluzba zdrowia	27930	88,2%	2816	82,8%
WSSE	169	0,5%	44	1,3%
Szkoly medyczne	827	2,6%	18	0,5%
Zaklady przemyslowe	1325	4,2%	206	6,1%
Placówki n-b	695	2,2%	140	4,1%
Zaklady techniki medycznej	201	0,6%	46	1,4%
Inne	510	1,6%	133	3,9%
RAZEM	31657	100,0%	3403	100,0%

Aby ułatwić pracodawcom szacowanie ryzyka zdrowotnego dla wybranych czynników rakotwórczych powołany w 1993 r. w Instytucie Medycyny Pracy im. prof. dr J. Nofera Zespół Ekspertów ds. Aktualizacji Wykazu Czynników Rakotwórczych opracowuje kryteria szacowania ryzyka zdrowotnego dla poszczególnych czynników rakotwórczych.

Opracowywane przez ekspertów wytyczne są następnie publikowane w kolejnych zeszytach "Wytycznych szacowania ryzyka zdrowotnego dla czynników rakotwórczych". Dotychczas ukazało się drukiem 19 zeszytów zawierających opracowania dotyczące 91 czynników.

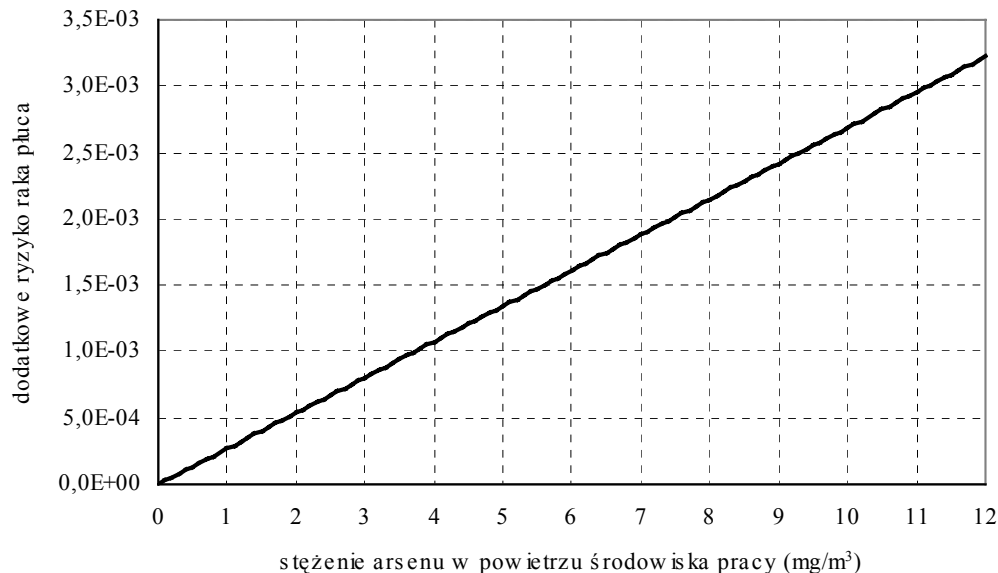

Zakres tematyczny wytycznych dla poszczególnych czynników rakotwórczych obejmuje:

- dane dotyczące właściwości fizykochemicznych,
- występowanie, zastosowanie, narażenie zawodowe,
- działanie biologiczne:
  - drogi wchłaniania,
  - działanie toksyczne na ludzi,
  - działanie toksyczne na zwierzęta;
- dowody działania rakotwórczego:
  - działanie rakotwórcze na ludzi,
  - działanie rakotwórcze na zwierzęta,
- działanie mutagenne,
- działanie teratogenne i wpływ na rozrodczość,
- jakościową ocenę rakotwórczości (w tym umiejscowienie nowotworu),
- ilościową ocenę rakotwórczości,
- normatywy higieniczne.

Szczególną uwagę należy zwrócić na rozdział dotyczący ilościowej oceny ryzyka nowotworowego. Jest to bardzo ważny element pozwalający na powiązanie wielkości narażenia z prawdopodobieństwem wystąpienia nowotworu o określonej lokalizacji jako skutku narażenia zawodowego. W przypadku, gdy jest możliwe oszacowanie ilościowe tej zależności, przedstawiane są zarówno szczegółowe, niejednokrotnie dość skomplikowane matematycznie obliczenia, jak i ich wyniki w formie wykresu, z którego łatwo można odczytać dodatkowe ryzyko nowotworu wynikające z narażenia zawodowego na daną substancję.

Szczegółowe warunki ochrony pracowników przed zagrożeniami spowodowanymi przez substancje, preparaty, czynniki lub procesy technologiczne o działaniu rakotwórczym lub mutagennym

Pracodawca jest obowiązany poinformować pracownika o opakowaniu, zbiorniku i instalacji zawierającej substancję, preparat lub czynnik rakotwórczy lub mutagenny, a także o wymaganiach dotyczących oznakowania i znakach ostrzegawczych.

Pracodawca jest obowiązany przeszkolić pracownika w zakresie:

ryzyka dla zdrowia, jakie wynika z oceny narażenia zawodowego i dodatkowego ryzyka wynikającego z palenia tytoniu oraz środków ostrożności, które powinny być podejmowane w celu ograniczenia narażenia

wymagań higienicznych, które powinny być spełnione w celu ograniczenia narażenia

konieczności używania środków ochrony indywidualnej, w tym noszenia ubrania ochronnego

działań zapobiegających wypadkom oraz koniecznych do podjęcia przez pracowników, w tym pełniących obowiązki ratownicze, podczas wypadków oraz działań ratowniczych

Pracodawca informuje na bieżąco pracowników i ich przedstawicieli o narażeniu na substancje, preparaty i czynniki rakotwórcze lub mutagenne, a w przypadkach narażenia powstałego w wyniku awarii i innych zakłóceń procesu technologicznego lub w wyniku podejmowanych prac remontowych, konserwacyjnych i w innych okolicznościach – o przyczynach powstałego narażenia oraz o środkach zapobiegawczych, jakie już zostały lub które będą podjęte w celu poprawy sytuacji.

Warunki i sposób monitorowania stanu zdrowia pracowników narażonych na działanie substancji, preparatów, czynników lub procesów technologicznych o działaniu rakotwórczym lub mutagennym

Lekarz sprawujący profilaktyczną opiekę zdrowotną nad pracownikami narażonymi na substancje, preparaty lub czynniki rakotwórcze lub mutagenne jest obowiązany zapoznać się z warunkami ich pracy i posiadać udokumentowane informacje dotyczące rodzaju i wielkości narażenia.

Lekarz jest obowiązany do udzielania informacji:

**każdemu pracownikowi -
o wynikach badań i ocenie
jego stanu zdrowia oraz o
zakresie profilaktycznej
opieki zdrowotnej, jakiej
powinien się poddać po
ustaniu pracy
w warunkach narażenia na
substancje, preparaty lub
czynniki rakotwórcze lub
mutagenne**

**pracodawcy,
przedstawicielom
pracowników oraz
działającej w zakładzie
pracy komisji
bezpieczeństwa i higieny
pracy - o ocenie stanu
zdrowia pracowników,
dokonanej
z uwzględnieniem
tajemnicy lekarskiej**

Zmiany wprowadzone w projekcie rozporządzenia są bardzo istotne z punktu widzenia pracodawców, szczególnie ze względu na znaczne rozszerzenie wykazu substancji chemicznych objętych regulacją. Z pewnością niezbędne będzie zorganizowanie i przeprowadzenie przez pracowników Instytutu Medycyny Pracy w Łodzi szkoleń w tym zakresie zarówno dla pracodawców i służ BHP, jak i dla pracowników organów kontrolnych.